

Лина Василева

Една книга от библиотеката
на XXI век

„Това е книга от XXI век“ – така определи романа „Фиаско“ на Станислав Лем първата му читателка на български език – редакторката от издателството. Няколко години по-рано, по повод на неголямата си книга „Библиотека на XXI век“, известният полски писател беше казал: „Щом искаш да представяш света, трябва да разполагаш със специализирана литература. Цяла библиотека не можах да създам, затова се задоволих с рецензиите за несъществуващи книги.“ Последната „рецензия“ в „Библиотека на XXI век“ разглежда фиктивната книга „Една минута“, която „показва какво правят хората в продължение на една минута“. Ако се върнем доста по-назад, в „Звездни дневници“ (1957) ще открием идеята за създаване на „обща теория на всичко“. Като вземем предвид, че там тази идея беше представена в сатирично-гротесков план, и то като мечта на един луд, лесно можем да разберем становището на Лем: не е възможно да се създаде такава теория, не е възможно да се напише книга, в която да има „всичко за човека“. Ала полският фантаст не е от хората, които биха подминали равнодушно такова предизвикателство. Всичко, написано от Лем и за Лем, говори, че сякаш напук на себе си, той непрекъснато се опитва да постигне невъзможното: да напише книга, в която да има „всичко за човека“ и дори – „всичко за всичко“.

Това си помислих и когато прочетох за първи път „Фиаско“ – най-новия роман на Станислав Лем. Книгата поразява, дори потиска с мащабността на проблематиката. Опитваш се да осмислиш прочетеното, да разчоплиш, да обелиш пласт след пласт многослойната мисловна конструкция, за да стигнеш до ядрото. А там откриваш все същите въпроси, които литературата поставя от векове и хилядолетия, но и до днес не им е дала окончателен отговор – Лем също пита: Какво представлява човекът, към какво се стреми, как го постига, на каква цена? Що е Добро и що е Зло? Доброто или Злото побеждава в изначалната им борба? Човекът покорява далечния Космос, но ще опознае ли другия, вътрешния Космос? Свикнал да мисли за себе си като за „връх на цивилизационното развитие“ и „венец на мирозданието“, ще съумее ли той да приеме със смирение нелицеприятната истина, че във Вселената не му е отредена никаква почетна, специална роля?

Отговорите, които писателят дава, разрушават уютните за нас антропоцентрични представи за човека и неговото място във Вселената. Лем говори без заобикалки колко трудно човекът се освобождава от наслоените в съзнанието му комплекси, стереотипи и предубеждения, от нетърпимостта към всичко чуждо, различно и неразбираемо. Че дори и тогава, когато е покорил пространството и времето, той ще остане

безпомощен пред тъмните сили, притаени дълбоко в същността му като неизбежна наследство от земната цивилизация. Ако в „Разкази за пилота Пиркс“, „Непобедимият“ и „Соларис“ жестоката истина, че излизането на човека в Космоса не го превръща в ангел, че той винаги ще носи със себе си бремето на земния си произход, бе внушена деликатно, с приглушен глас, във „Фиаско“ тази истина е изкрещяна с неистов вик.

Човекът, израсъл на Земята, с нейните специфични, определящи културата и условия, е осъден на антропоцентрично мислене (самият Лем непрекъснато прави в романа сравнения със земни предмети и явления); той може да интерпретира света само през призмата на собствения си опит и опита на своя вид. Ала в един свят, различен от земния, човешките понятия, мотивировки, емоции губят смисъла си. Пред същия този проблем са изправени героите и на „Непобедимият“, и на „Фиаско“, (Полските критици веднага отбелязаха паралела между двата романа, чиито сюжети отразяват опита за контакт с чужда цивилизация. Веднага обаче се вижда, че убеждението на Лем за невъзможността да се установи такъв контакт бележи във „Фиаско“ видимо изместване в посока на песимизма.) Астронавтите попадат в един съвършено различен свят, който трябва да разшифроват, защото това е условието за тяхното присъствие и съществуване в тази област на Космоса. Възникващите ситуации и наложената необходимост да вземат съдбоносни – за себе си и Другите – решения ги принуждават да осъзнаят и признаят, че възможностите им са ограничени. Чуждото и непознатото обикновено събуждат у земните жители неприязън, още по-силна тогава, когато те демонстрират противоположна позиция, неотстъпчивост или преимущество (макар и привидно). Затова немалко от тях, изпаднали в подобно положение, се поддават на ксенофобия и реагират на чуждото, надвишаващо техните познавателни възможности, с агресивност, със стремеж: да бъде унищожено всичко, което се намира над и извън тези възможности. Станислав Лем е космически упорит в настояването си да доведе до съзнанието на своите читатели – представители на вида *Homo Sapiens* – факта, че съществуват обективно обусловени ограничения на техните възможности, ограничения, разкриващи се само пред лицето на чуждия Разум; че човекът е само една, непривилегирована с нищо форма на съществуването на Космоса. Така с романите си Лем ни учи на това, което най-много ни липсва: на смирение.

Още при написването на „Гласът на Бога“ (1968) Лем си дава сметка колко големи възможности предоставя на писателя обединяването на есето с белетристиката, предполагащо фиктивност на сюжета, героите и

реалиите. И преди тази книга той неведнъж: прибягва до есеистичната форма, за да се изкаже по въпроси, които го интересуват, но за които не може да намери – или преценява, че е неподходяща – белетристична форма. Достатъчно е да споменем „Диалози“ и „Summa technologiae“. Разбира се, сюжетът му дава по-голяма свобода, позволява му да води рисковани и дори недопустими другаде игри със стереотипите на „възможното“. „Фиаско“ е поредното доказателство за тази авторова позиция-. Като остава на територията на фантастиката и разполага с всички произлизащи от този факт права да оперира смело с условностите и свободите на белетристичката, – той си позволява да прескача в областта на есето винаги, когато си поиска. Нещо повече – според мен във „Фиаско“ авторовото пристрастие е именно към есето. След като доказва, че стига да иска, би могъл да изгради роман с увлекателен, държаш в напрежение сюжет, Лем използва (и дори го търси!) всеки момент, за да се впусне в любимите си размишления от типа: „А смята, че нещата стоят така, докато Б предполага, че те изглеждат другояче, а според В те се представят съвсем иначе...“ На мен лично тези „нелирични отклонения“ в романа ми допаднаха най-много, може би защото представляват фантастични концепции в чист вид. Те разкриват различни посоки, в които би могло да тръгне по-нататък развитието на сюжета, т.е. излагат алтернативните му варианти, както и безброй хрумвания, всяко от които би могло да залегне в основата на отделно фантастично произведение: например явленията на Титан (с изумителните описания на „гробището“ и „Бърнамския лес“), снабдяването на космическата експедиция с така наречения „двигател на Бусард“, който използва за гориво водорода от Космоса, релативистичните ефекти при скорости, близки до скоростта на светлината, използването на колапсар за „темпорално пристанище“ и обратното време за съкращаване на пътешествието, „прозорецът на контакта“, който ограничава разбирателството между различните цивилизации, овладяването на гравитацията, присъствието на космическа сфероматия около планетата Квинта и пр.

Трябва обаче да признаем, че като е изнесъл на преден план проблематиката и е отдал предпочитанието си преди всичко на хипотезотворчеството, Лем е отделил значително по-малко внимание на подробностите при описанието на научните и техническите реалности, където борави твърде свободно с терминологията (когато например описва звънчевия витрификатор, на една страница за неговата горна част той употребява седем различни думи); същевременно на места дава толкова подробни технически описания, че те намирисват на пародия. При

обрисуването на образите се наблюдава известна схематичност – героите са просто изразители на авторовите идеи. Романът може да бъде причислен към така наречената „полифонична проза“, в която авторът е безпристрастен към своите персонажи и не предоставя първенство на никого от тях. В романа няма нито един образ на жена, а атеистът Лем възлага ролята на носител на човечността, и говорител на хуманното начало на едно духовно лице – доминиканеца Араго. Като че ли авторът проявява и повече симпатия към корабния компютър ГОД, отколкото към хората. Главният герой Марек Темпе се поддава на чисто човешки чувства – любопитство, ярост, безпомощност и отчаяние, – с което проваля последната надежда на земната експедиция за контакт с жителите на Квинта. Тоест – фиаско! Сякаш целият роман е насочен против човешката настървеност за познание и завладяване. Сякаш Станислав Лем разкрива в него разочарованието си от цялото човечество, от невъзможността отделните държави и отделните хора на Земята да постигнат разбирателство, от неумението на разума да победи глупостта, егоизма, нетърпимостта. Чак такъв мизантроп ли е той? Едва ли. Чудовищната хиперболизация на човешките недостатъци в романа „Фиаско“ играе ролята на шокова терапия, която ни кара да преосмислим много неща.

Двете привидно несвързани с основната сюжетна линия историйки (уж прочетени от героя в стари книги) разкриват умението на Лем да разказва увлекателно и достъпно случки в стила на традиционната фантастика. Но не само това. И историята с двамата испански конкистадори, навлезли в индианското светилище с користни цели и намерения да унищожават, и историята с професора, ограбил и разрушил „светилището“ на термитите (колко си приличат неговото поведение сред конусите на термитниците и реакцията на Темпе сред куполите на квинтяните!), са въведени в романа като ключ за разбирането на основната авторова идея: не само контактът с чуждите цивилизации, но и всички начинания на хората ще бъдат осъдени на фиаско, докато човекът не се освободи от цялата обремененост на ума и морала си, докато не разбере, че не трябва да реагира с агресивност на чуждото, различното, неразбираемото. Че няма право за това.

В едно интервю Станислав Лем казва: „Колкото по-дълго живея, толкова повече се съмнявам в шансовете на човешкия род да оцелее.“ Романът „Фиаско“ е израз на този песимизъм. Но не бива да забравяме, че книгата е писана преди няколко години, когато над човечеството действително беше надвиснала угрозата на глобална ядрена война, когато американската инициатива за стратегическа отбрана, предвиждаща

изнасянето на въоръженията в Космоса, създаваше реална заплаха и лесно можеше да се предвиди как, ако нещата продължат да се развиват в същата посока, ще се стигне до образуване на космическа сфероматия около Земята. Сфероматията около планетата Квинта е просто екстраполация на тогавашната ситуация на нашата планета. За щастие политическата обстановка в света през последните години коренно се промени и сега можем да възприемаме „Фиаско“ като антиутопия, като предупреждение към човешкия разум и човешката съвест.

Романът „Фиаско“ вълнува. Ужасява. Шокира. Напомня ни, че най-големите опасности за човека се крият в него самия. Нека не забравяме тази проста истина.

КРАЙ

© 1990 Лина Василева

Сканиране: *sir Ivanhoe*
Разпознаване и последна редакция: *NomaD*, 24 ноември 2007 г.

Публикация:

СТАНИСЛАВ ЛЕМ

Фиаско

Предговор Лина Василева

Преводач Лина Василева

Редактор Каталина Събева

Оформление Богдан Мавродинов и Жеко Алексиев

Рисунка на корицата Текла Алексиева

Художествен редактор Иван Кенаров

Технически редактор Пламен Антонов

Коректори Паунка Камбурова, Янка Енчева.

Полска, I издание

Излязла от печат месец юни 1991 г.

Формат 32/70×100 Изд. № 2305

Печ. коли 26,50 Изд. коли 17.15

ЕКП 95364 5627–35–90

Книгоиздателство „Георги Бакалов“ – Варна

Държавна фирма „Георги Димитров–90“

София

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4413>]